

УДК 343.545:343.91

Т.А. ШЕВЧУК, Харківський національний університет внутрішніх справ

ОСОБА, ЯКА ЗАЙМАЄТЬСЯ СУТЕНЕРСТВОМ ТА ВТЯГНЕННЯМ В ЗАНЯТТА ПРОСТИТУЦІЄЮ: КРИМІНОЛОГІЧНО ЗНАЧУЩІ РИСИ

Ключові слова: особа злочинця, сутенер, проституція

У сучасній науковій літературі є багато публікацій, присвячених проблемам, пов'язаним із проституцією. В той же час, особа сутенера, як організатора злочинного бізнесу і свого роду кримінального підприємця, висвітлена недостатньо. Це, в свою чергу, визначає актуальність матеріалу, викладеного у статті.

Проблеми, пов'язані з особою злочинця, являються центральними та найбільш дискусійними й у кримінологічній науці. Свого часу питаннями, присвяченим особі злочинця, займалися такі вчені, як Ю.М. Антонян, Н.Т. Ведерников, А.Ф. Зелінський, В.М. Кудрявцев, А.Б. Сахаров, Н.С. Лейкіна та інші. Метою ж даної статті є встановлення та аналіз тих специфічних ознак, які характеризують саме особу сутенера, що, в свою чергу, містить певну новизну в плані кримінологічної характеристики.

Оцінка стану та динаміки злочинності, прогноз її тенденцій залежить від узагальнених даних про особистості людей, що вчинили злочин, від характеристики контингенту цих осіб за статтю, віком, сімейним станом, культурно-освітнім рівнем, соціально-рольовими якостями. Вивчення особистості злочинця допомагає виявити також типові особливості суб'єктів і ситуацій вчинення злочину, що є необхідним для організації попереджувальної роботи на рівні окремих видів злочинів та категорій злочинців [1, с.89].

Характеристику особи злочинця, винного у вчиненні злочину, передбаченого ст.303 КК

України, почнемо з аналізу соціально-демографічних ознак, які в поєднанні з властивостями особистості злочинця окреслюють, перш за все, його соціальний портрет. Проведене кримінологічне дослідження особи злочинця, винного у вчиненні злочину, передбаченого ст.303 КК України, базувалося на вивченні 124 осіб, які займалися сутенерством або втягненням особи у заняття проституцією (за матеріалами кримінальних справ).

Розглядаючи особу злочинця сучасного сутенера, ми використовували основні положення про особистість злочинця, вироблені у кримінологічній науці, статистичні дані, а також практичні матеріали за результатами вивчення архівних кримінальних справ. Отже, при вивченні особи злочинця, він аналізувався за наступними характеристиками:

- соціально-демографічною (стать, національна, етнічна належність, освіта, родинний стан, наявність дітей, місце роботи та обов'язково вік особи, що дозволить виявити протиправну активність різних за віком груп);

- кримінально-правовою (об'єктивна сторона та спосіб вчинення злочину, наявність чи відсутність ознак спеціального суб'єкта злочину, форма співучасті, тривалість злочинної діяльності, наявність обтяжуючих або пом'якшуючих обставин, наявність чи відсутність судимостей, особливості покарання за вчинений злочин);

- морально-психологічною (світогляд, духовність, інтелектуальні, емоційні якості, життєві установки особи, її переконання, інтереси).

Самі по собі перелічені ознаки не можна визначати як криміногенні тому, що конкретизована ними особа не характеризується, як злочинець. Але якщо їх взяти взагалі у великій сукупності на рівні злочинності або на рівні окремого виду злочинів і після статистичної обробки порівняти з даними офіційної демографічної статистики, то можна отримати цінну кримінологічну інформацію про особу злочинців. Таким чином, при зіставленні встановлюються зв'язки особи злочинця з типовими характеристиками всього суспільства.

Соціально-демографічну характеристику особи злочинця, що вчинив сутенерство або втягнення особи у заняття проституцією, варто почати з такого критерію, як *стать особи*. Здійснивши аналіз осіб, які вчиняють розглядуваний злочин (за матеріалами вивчених кримінальних справ), варто зазначити, що сутенерами у більшості випадків є чоловіки - 106 осіб (85,48 %), проте це не означає, що жінки не беруть участь у скоєнні даного злочину – серед осіб, які займалися сутенерством або втягненням у заняття проституцією, 18 осіб (14,52 %) були жінки. За статистичними даними МВС України наявним є стійке збільшення кількості жінок, які беруть участь у вказаному злочині (2007 рік – 34 жінки, 2008 рік – 54, 2009 рік – 61, 2010 рік – 119 жінок, які вчинили злочин, передбачений ст.303 КК України).

В переважно чоловічих соціальних групах жінка завжди намагається своєю поведінкою довести свою відповідність вимогам та правилам цього середовища. Таким чином, вона повинна бути більш жорстокою та цинічною, ні в якому разі не дати підстав вважати себе слабкою, коли в соціальній групі переважає культ фізичної та психологічної сили [2, с.31].

Щодо *національності особи злочинця та його етнічної належності*, то згідно результатів дослідження переважна більшість 118 (95,16 %) осіб, це представники української національності, але деякі з них є вихідцями з країн Закавказзя, а незначний відсоток злочинців складають представники інших слов'янських держав (Росія, Білорусь та інші країни – 6 осіб – 4,84 %). Дуже рідко, але зустрічались кримінальні справи, обвинуваченими по яким виступали громадяни інших країн, для прикладу, наведемо одну із них. Так, у місті Києві була порушена кримінальна справа по обвинуваченню громадянина Італії у вчиненні злочину, передбаченого ч.3 ст.303 КК України – було встановлено, що громадянин Республіки Італія, який тимчасово проживав в м. Києві, на початку травня 2009 року з метою особистого збагачення почав займатися втягненням жінок у заняття проституцією та сутенерством [3].

Вік особи – важлива ознака особи злочинця, яка дозволить виявити протиправну активність різних за віком груп.

Згідно статистичних даних найбільшу кількість осіб, які вчинили злочин, передбачений ст.303 КК України, становлять особи віком від 29 до 39 років (2007 рік – 39 осіб, 2008 рік – 55 осіб, 2009 рік – 58 осіб, 2010 рік – 87 осіб).

Отримані в результаті вибіркового дослідження кримінальних справ дані у більшій частині збігаються з статистичними даними МВС України. Так, серед злочинців, які займаються сутенерством або втягненням у заняття проституцією, найбільший прояв активності спостерігається у віковій групі від 31 до 40 років.

Щодо високих вікових меж самих сутенерів, то варто зазначити, що це пояснюється тим, що для організації заняття проституцією потрібен певний життєвий досвід, організаційні здібності, деяка обізнаність щодо методів діяльності правоохоронних органів, а також певні зв'язки з працівниками цих структур, можливості придбання та використання різних технічних засобів та пристроїв для проведення негласних заходів.

Важливою ознакою особи злочинця є його *освітній рівень*, саме він визначає соціальну сторону життєдіяльності людини. Освітня характеристика дозволяє виявити залежність злочинної поведінки від рівня освіти та інтелектуального розвитку, а також визначити коло інтересів і потреб особи [4, с.91]. Що ж до освітнього рівня осіб, що вчиняють розглядуваний нами злочин, то варто зазначити, що згідно статистичних даних більшість осіб, які вчинили злочин, передбачений ст.303 КК України, на момент вчинення злочину мали повну загальну середню освіту та базову загальну середню освіту (2007 рік – рік 60 осіб, 2008 рік – 75 осіб, 2009 рік – 74 особи, 2010 рік – 105 осіб).

Взагалі, за загальним правилом, освітній рівень особи не може розглядатись в якості криміногенного фактору. Як ми бачимо, в нашому випадку низький рівень освіти не є визначальною ознакою, проте дуже суттєво

впливає на поведінку осіб, які вчиняють розглядуваний злочин.

При соціально-рольовому підході враховуються особливості взаємодії особистості з соціальним середовищем. *Родинний стан та наявність дітей* має важливе значення для соціально-демографічної характеристики особи злочинця, адже наявність сім'ї передбачає певні обов'язки, які індивід повинен виконувати з метою забезпечення нормального існування інституту сім'ї у суспільстві, виховання дітей, передання їм всього доброго й позитивного, також має вплив на будь-яку особу в суспільстві. Що ж до особи злочинця розглядуваного злочину, то слід зазначити, що у більшості осіб, які займалися сутенерством або ж втягненням у заняття проституцією, є родина 39 осіб (31,45 %), 17 осіб (13,7 %) – розлучені, а 68 осіб (54,85 %) – не були у шлюбі, 50 чоловік – (приблизно 40 %) від загальної кількості мають дітей (дані власного дослідження).

Між несприятливим станом у сім'ї, зрадами, розлученнями та сутенерством й іншими діями, пов'язаними з організацією заняття проституції, є певний зв'язок, який деякою мірою породжує споживацьке, байдуже ставлення до жінки (чоловіка), як до особистості, а також руйнує уявлення про інститут сім'ї як такий. У деяких випадках слід враховувати наступну закономірність: з ростом судимостей збільшується кількість осіб, що не перебувають у шлюбі [5, с.157].

Місце роботи має важливе значення у соціально-демографічній характеристиці особи злочинця, так як від того, чи зайнята особа суспільно-корисною працею, залежить її ставлення до певних прав та обов'язків, її суспільний статус.

За узагальненими матеріалами вивчених кримінальних справ можна вказати на те, що більшість осіб, які займалися сутенерством або втягненням у заняття проституцією, офіційно були безробітними, хоча працездатними 74 особи (59,67 %), 30 осіб (24,19 %) працювали у сфері обслуговування, не мали постійного джерела прибутків 13 осіб (10,48 %), інші ж 7 осіб (5,66 %) були приватними

підприємцями і часто ці підприємства були лише прикриттям їх злочинної діяльності (власники саун, готелів, салонів краси, модельних агентств, служби таксі та ін.)

Слід зазначити, що розглядаючи масив кримінальних справ, порушених за ст.303 КК України, ми не зустріли жодної, в якій суб'єктом даного злочину був державний службовець чи посадова особа. В офіційній статистиці відомостей про вчинення вказаного злочину державними службовцями чи посадовими особами також немає, що, на нашу думку, викликає запитання про доцільність встановлення кримінальної відповідальності за вчинення дій, передбачених ст.303 КК України службовою особою з використанням свого службового становища. Хоча це питання є дискусійним та потребує окремого детального осмислення й дослідження.

Соціально-демографічні дані, взяті у статистичному вираженні, стосовно осіб, що вчинили злочин, дають цінну кримінологічну інформацію, необхідну для успішного здійснення заходів соціальної профілактики [6, с.27].

Щодо кримінально-правової характеристики особи злочинця, то її слід почати з розгляду об'єктивної сторони та способів вчинення даного злочину. Загальновідомо, що об'єктивна сторона розглядуваного злочину характеризується вчиненням таких альтернативних дій, як: втягнення особи в заняття проституцією; примушування до заняття проституцією; сутенерство.

Можна зробити висновок, що у вивчених нами кримінальних справах у 47,43 % даний злочин вчинявся шляхом втягнення у заняття проституцією, коли внаслідок дій винного інша особа схильється до заняття проституцією, характерним, у 38,11 % наявним було безпосередньо сутенерство, як дії особи по забезпеченню заняття проституцією іншою особою. І у 14,46 % відповідно даний злочин було вчинено шляхом примушування до заняття проституцією, найчастіше з використанням обману (59,2 %), з використанням уразливого стану потерпілої особи (25,4 %), шантажу (9,3 %), із застосуванням або погрозою застосування насильства – (6,1 % відповідно).

За результатами дослідження - більша частина осіб, що вчинили вказаний злочин, не були судимі 113 осіб (91,13 %). Вказані дані підтверджуються офіційною статистикою МВС України за кількістю осіб, що раніше вчинили злочини (2006 рік – 22 особи, 2007 рік – 18 осіб, 2008 рік – 14 осіб, 2009 рік – 30 осіб).

Попередня судимість цієї категорії осіб, здебільшого, була пов'язана з вчиненням злочинів проти моральності, статевої свободи та недоторканності, проти власності.

Визначаючи тривалість злочинної діяльності, варто вказати, що згідно результатів власного дослідження, у 71,3 % злочинів, пов'язаних із сутенерством та втягненням у заняття проституцією, вона продовжувалась до одного року (подекуди навіть менше одного місяця), 16,7 % відсотків вказаних злочинів – від одного до трьох років, 12 % більше трьох років.

Наявність обтяжуючих або пом'якшуючих обставин. Дослідження кримінально-правових ознак особистості злочинця варто доповнити даними про обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання, які враховуються судом при призначенні покарання. У більшості вивчених кримінальних справ були визнані та враховані обставини, що пом'якшують покарання (49,11 %) засуджених. У 38,19 % справ були враховані обставини, які обтяжують покарання, та у 12,7 % справ не були зазначені обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання. Серед обставин, що пом'якшують покарання, найбільша кількість, це: щире каяття особи, визнання засудженим своєї вини, активне сприяння розкриттю злочину, наявність у винного утриманців (неповнолітніх дітей або непрацездатних батьків, вчинення злочину внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин).

Щодо обставин, які обтяжують покарання за вчинення даного злочину, найчастіше це були такі, як вчинення злочину організованою групою, щодо кількох осіб, повторно або особою, що раніше вчинила будь-який злочин, щодо неповнолітньої чи малолітньої особи. Цікавим є те, що при вивченні нами

кримінальних справ даної категорії не зустрічалися випадки вчинення даного злочину в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, хоча при вивченні статистичних даних МВС України отримали такі дані. Так у 2006 році даний злочин у стані алкогольного сп'яніння вчинили 5 осіб, у 2007 році – у стані алкогольного сп'яніння – 4 особи, у стані наркотичного сп'яніння – 1 особа, у 2008 році у стані алкогольного сп'яніння даний злочин вчинили 4 особи, у наркотичному сп'янінні – 1 особа, у 2009 році не було випадків вчинення даного злочинів у жодному із вказаних станів, у 2010 році 2 особи вчинили вказаний злочин у стані алкогольного сп'яніння.

Особливості покарання за вчинений злочин. Аналізуючи форми реалізації кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст.303 КК України, можна спостерігати стійку тенденцію застосування такої форми реалізації, що передбачена ст.75 КК України, тобто звільнення від відбування покарання з випробуванням. Вона застосовується до осіб, що вчинили злочин невеликої або середньої тяжкості, тобто, санкція статті не перевищує п'яти років позбавлення волі (ч.1 ст.303 КК України); слід вказати, що у 80 % випадків за злочин, передбачений ст.303 КК України, призначається покарання у вигляді позбавлення волі, проте у 90 відсотках від реального відбування покарання особа звільняється згідно ст.75 КК України з іспитовим строком. Реально ж відбувають покарання у вигляді позбавлення волі в деяких поодиноких випадках, коли має місце сукупність злочинів, одним із яких є сутенерство або втягнення особи у заняття проституцією. В цих випадках призначається більш сувора реальна міра покарання без застосування ст.75 КК України.

Щодо морально-психологічної характеристики особи злочинця, то її вивчення зумовлене тим, що це дає можливість охарактеризувати внутрішній зміст особистості. В даному аспекті доречною є думка Т.Є. Ігошева про те, що чим більше вад має особа, тим істотніші дефекти її духовного світу, стійкіші та глибші мотиви її антисуспільної

поведінки [7, с.63].

Варто зазначити, що в більшості осіб, що вчинили розглядуваний злочин, відсутні моральні принципи та переконання, частіше за все у них спостерігається дещо примітивний, звужений світогляд.

Морально-психологічний портрет злочинця у значній мірі допомагають відтворити відомості, які можна отримати з місця проживання, навчання, роботи, відбування покарання, а також по відомостям, які характеризують спосіб життя особи, її інтереси та проведення вільного часу.

Так, видно, що слідчі та судові органи при характеристиці особи злочинця з морально-психологічної точки зору в недостатній мірі враховують ці ознаки та обмежуються занадто формальними характеристиками з місця проживання чи роботи (а іноді й ці дані відсутні).

Взагалі можна зробити висновок, що особи, які займаються сутенерством або втягненням у заняття проституцією, часто виявляються непоганими знавцями психології потенційних жертв, адже вони вдало знаходять і використовують на свою користь найбільш уразливі риси характеру останніх. Так, наприклад, громадянин П., зустрівшись у м. Вінниці зі знайомою громадянкою З., знаючи про її скрутний матеріальний стан та наявність на утриманні малолітньої дитини, запропонував їй надавати сексуальні послуги за плату, зобов'язуючись підшукувати клієнтів, перевозити та охороняти її, а отримані кошти розподіляти порівну між ними. Громадянка З., враховуючи збіг тяжких сімейних і матеріальних обставин, погодилася, та громадянин П. в подальшому забезпечував зайняття нею проституцією на території м. Вінниці [8].

Щодо мотивів вчинення даного злочину, то варто зазначити, що згідно дослідження, у переважній більшості щодо винних осіб суд констатував наявність корисливого мотиву вчинення дій, вказаних у диспозиції ст.303 КК України. Щодо ставлення винних до вчиненого злочину, то варто вказати, що 82,4 % осіб, які вчинили вказаний злочин, повністю визнали себе винними, 13,7 % частково визнали свою провину та 3,9 % себе не визнали

винними взагалі.

Слід, зазначити, що соціально-демографічна, морально-психологічна та кримінально-правова характеристики знаходяться в нерозривному зв'язку і подекуди породжують одна одну.

Підсумовуючи викладене, можна окреслити певний загальний портрет особи, яка займається сутенерством та втягненням у заняття проституцією. Переважно це особи чоловічої статі, від 30 ти до 40 років, які не зайняті суспільно-корисною працею, мають середню або середньо-спеціальну освіту, іноді судимі за злочини, що вчинялись на сексуальному підґрунті, специфіка антисоціальної особистості злочинця проявляється у мотивації злочинної поведінки, яка має переважно корисливу спрямованість. Цим особам притаманні такі якості, як агресивність, жорстокість, цинізм, культ насильства. Моральні якості, ідеали сім'ї у цих осіб або занижені або зовсім відсутні.

Особистість винного у злочині, передбаченого ст.303 КК України, має певні особливості та відмінності, вивчення та аналіз яких є необхідною передумовою для визначення найбільш ефективних засобів виявлення та попередження вказаних злочинів, а також прогнозування поведінки вказаних осіб.

Переоцінити важливість і доцільність вивчення особи злочинця просто неможливо, адже:

- вивчення особи злочинця необхідне для того, щоб дослідити, по-перше, причини індивідуальної злочинної поведінки, по-друге, для дослідження злочинності в цілому;
- ефективна профілактика злочинів можлива лише в тому випадку, коли ретельно досліджена особа злочинця;
- особа злочинця являється основною ланкою всього механізму злочинної поведінки при скоєнні злочину, передбаченого ст.303 КК України «Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією»;
- кримінологічні дані про особу злочинця мають важливе значення для судово-слідчих органів, адже дозволяють правильно вирішити питання стосовно застосування до неї ін-

ститутів покарання та звільнення від кримінальної відповідальності;

– виявлені індивідуальні ознаки після їх узагальнення допоможуть встановити ті загальні, типові риси, які містяться в тих фактах, які індивідуально вивчаються.

Здійснивши аналіз кримінологічно значущих рис осіб, які займаються сутенерством та втягненням в заняття проституцією, можна зробити висновок, що вивчення особи злочинця являється необхідною умовою індивідуальної профілактики та розробки індивідуальних заходів протидії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінологія : учебник / под ред. Б. В. Коробейникова, Н. Ф. Кузнецовой, Г. М. Миньковского. – М. : Юрид. лит., 1988. – 384 с.
2. Луняк О. М. Кримінологічна характеристика психології злочинця та профілактика насильницьких злочинів : навч. посіб. /

О. М. Луняк. – Ніжин, 2004. – 131 с.

3. Кримінальна справа № 1-250/10 // Архів Шевченківського районного суду м. Києва за 2010 рік.

4. Кримінологія : учебник / Беляев Н. А., Волгарева И. В., Кропачев Н. М. и др. ; под ред. В. В. Орехова. – СПб. : Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1992. – 216 с.

5. Кримінологія : учебник / под ред. В. Н. Кудрявцева и В. Е. Эминова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2004. – 734 с.

6. Сахаров А. Б. Учение о личности преступника и его значение в профилактической деятельности органов внутренних дел : лекция / А. Б. Сахаров. – М. : МВШМ МВД СССР, 1984. – 43 с.

7. Игошев К. Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения / К. Е. Игошев. – Горький : Горьк. ВШМ МВД СССР, 1988. – 168 с.

8. Кримінальна справа № 1-29 // Архів Ленінського районного суду м. Вінниці за 2010 рік.

Шевчук Т. А. Особа, яка займається сутенерством та втягненням в заняття проституцією: кримінологічно значущі риси / Т. А. Шевчук // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 1123–1128 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11stakzr.pdf>

Розглянуто кримінологічно значущі риси особи, яка займається сутенерством або втягненням у заняття проституцією. Проаналізовано її соціально-демографічну, кримінально-правову та морально-психологічну характеристики. Встановлено загальний портрет особи сутенера та доцільність його вивчення у кримінологічному аспекті.

Шевчук Т.А. Лицо, которое занимается сутенерством и втягиванием в занятие проституцией: криминалогически значимые черты

Рассматриваются криминалогически значимые черты личности преступника, занимающегося сутенерством либо вовлечением в занятие проституцией. Проанализированы его социально-демографические, уголовно-правовые и морально-психологические характеристики. Установлен общий портрет личности сутенера и целесообразность его изучения в криминалогическом аспекте.

Shevchyuk T.A. The Person who is engaged in a Pimping and Retraction in Employment by Prostitution: Criminological Significant Lines

Criminological significant characters of the person who is a procurer or engaged in prostitution are researched. This person's social and demographic, criminal and legal, moral and psychological characteristics are analyzed. General portrait of the criminal and reasonability of a procurer's examination in criminological aspect are established.